

ПРАВОВА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА В УКРАЇНІ (ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

Стаття присвячена проблемі правової безпеки підприємницької діяльності в Україні в сучасних умовах. Проаналізовано господарсько-правовий аспект забезпечення безпеки підприємництва як різновиду суспільної діяльності. Визначено складові категорії безпеки та загроз і небезпек у діяльності підприємства. Запропоновані шляхи законодавчого, соціального та економічного вдосконалення механізмів забезпечення безпеки підприємства в Україні.

Ключові слова: підприємництво, безпека, загроза, небезпека, адміністративна сфера.

Постановка проблеми та її актуальність.

В сучасній науці права категорія безпеки підприємства як юридичної особи – одна з найбільш проблемних та визначених найменше. Загальноновизнано, що юридична особа, як і особа фізична, є суб'єктом права, тому є об'єктом безпеки та захисту. Немає сумнівів, що людина є суб'єктом права, оскільки вона створена з плоті і крові, має інтереси і цілі, наділена свідомістю і волею, необхідними для здійснення фактичних і юридичних дій, тому має бути захищена державою від різноманітних загроз. Юридична особа (підприємство) не є живою істотою, у правовідносинах її представляють конкретні люди, а в результаті їх дій виникають правові наслідки для юридичної особи, ці наслідки можуть бути як позитивними, так і негативними, тому виникає конкретна проблема визначення безпеки та її вимірів саме для юридичної особи. Філософи і правознавці до цього часу сперечаються про те, чи володіє підприємство як юридична особа самостійними інтересами і волею, чи вона тільки ширма, за якою стоять реальні люди зі своїми власними прагненнями [1].

У сучасному господарському законодавстві майже всіх держав поняття підприємство отримало чітке визначення – це колективний учасник насамперед обігу економіки. Потреба включення до економічного обігу, системи товарно-грошових, майнових відносин колективні господарські утворення (компанії, фірми, корпорації) призвели до появи в XIX столітті теоретичної конструкції підприємства як об'єкта безпеки.

Аналіз досліджень і публікацій. Розробкою методологічних підходів до системного дослі-

дження проблем забезпечення безпеки підприємницької діяльності, удосконаленню існуючого понятійно-категоріального апарата теоретичних основ політики безпеки підприємства присвячено чимало наукових праць вітчизняних учених (І. Бінька, О. Бодрука, О. Гончаренка, В. Горбуліна, О. Данільяна, О. Дзьобаня, М. Дмитренко, А. Качинського, В. Крисаченка, А. Кузьменка, О. Литвиценка, В. Ліпкана, О. Маначинського, Г. Новицького, Б. Парахонського, Г. Перепелиці, С. Пирожкова, Г. Ситника, В. Циганова, О. Хилько та ін.). З-поміж дослідників інших країн відмітимо М. Арсентьєва, О. Буркіна, А. Возженікова, І. Глебова, М. Дзлієва, С. Дмитрієва, С. Кортунова, В. Манькова, О. Михайлова, О. Прохожева, А. Рудакова, А. Урсула.

Проте розвиток правових форм економічного обігу, нових форм економічних, насамперед товарно-грошових відносин призвели до визнання в XX столітті підприємства як цілком реального суб'єкта правовідносин зі своїми чіткими характеристиками, закріпленими в законодавстві, зокрема в Цивільному кодексі України.

Мета статті. На основі аналізу сучасних напрацювань у сфері господарського права визначити сфери забезпечення безпеки підприємства та запропонувати реальні механізми вдосконалення правового аспекту забезпечення безпеки підприємства.

Виклад основного матеріалу. Нині вирішення проблем забезпечення соціальної безпеки все частіше пов'язується з уявленнями про стійкість функціонування саме господарюючих структур при створенні матеріальних цінностей. Відповідно, з'являється необхідність у знаннях і

практичних прийомах не тільки забезпечення правової захищеності людини, а й її господарської діяльності та конкретних підприємств [2, с. 78].

Порушення законності у сфері економіки відрізняються високою суспільною небезпекою, оскільки це замах на базисні економічні відносини, від рівня розвитку яких залежать всі сфери соціальної практики. Пов'язаний з ними матеріальний збиток, що є неодмінним супутником порушень законів, регулюючих діяльність у сфері економіки, настільки великий, що несе в собі реальну загрозу не тільки економічній, а й національній безпеці України загалом. Правопорушення у сфері економіки є найпотужнішим каталізатором практично всіх порушень законності. Без перебільшення можна стверджувати, що вони є фундаментом, на якому стоїть будівля правопорушень.

Нормальне функціонування і розвиток сфери господарювання і підприємництва в економіці будь-якої країни вимагає наявності певних державно-правових гарантій і механізмів. Забезпечення правової безпеки господарської діяльності й підприємництва є одним з найважливіших умов поступального розвитку економіки і реалізації економічних прав і свобод громадян.

Під безпекою господарської діяльності підприємства в цілому слід розуміти стан захищеності тих інтересів господарюючих суб'єктів, які полягають у систематичному отриманні прибутку в умовах максимального зниження ризику комерційної діяльності на всіх стадіях її здійснення від зовнішніх і внутрішніх загроз, що мають негативні, насамперед економічні, а також організаційні, правові та інші наслідки.

У широкому сенсі безпеку господарювання і підприємництва можна оцінювати з різних боків [3, с. 45]. Однією з цих сторін виступає адміністративно-господарська сфера забезпечення безпеки підприємства. Її суть полягає у виокремленні ознак безпеки підприємства у економічній сфері адміністративного управління держави та одночасного встановлення місця ролі держави у забезпеченні правових засад безпеки підприємства. Таким чином, визначаємо декілька основних напрямів забезпечення безпеки підприємства та аналізуємо їх.

По-перше, з економічного боку, що виявляється в стабільних або таких, що мають тенденцію до зростання, основних фінансово-економічних показниках діяльності підприємства

(таких, як власний капітал, обсяг річного обігу, прибуток, рентабельність). У них відбиваються загальні результати забезпечення безпеки з організаційної, правової, інформаційної і економічної сторін. Сюди можуть входити такі показники, як відсутність штрафів, санкцій з боку державних органів за порушення законодавства (наприклад, податкового, антимонопольного), відсутність втрат від операцій з недобросовісними контрагентами [4, с. 98].

По-друге, з інформаційного боку, оскільки в сучасному світі спостерігається безпрецедентне зростання використання інформаційних і телекомунікаційних технологій, яке, на жаль, зробило можливим їх використання в негативних цілях. З цієї точки зору, безпека організацій може бути оцінена як збереження стану захищеності внутрішньої конфіденційної інформації від витоку або розголошення в різних формах.

По-третє, з правового боку, що має на увазі постійне забезпечення відповідності діяльності фірми чинному законодавству й виражається у відсутності претензій з боку правоохоронних органів або контрагентів до фірми. Крім того, відсутні втрати від операцій із зовнішніми партнерами внаслідок порушення останніми законодавства (умисно або ненавмисно), що забезпечується юридичною експертизою всіх здійснюваних операцій і операцій, договорів, що укладаються [5].

Таким чином, у найбільш загальному вигляді про безпеку певного підприємця (фірми, підприємства) як суб'єкта права свідчать збереження її як цілісного структурного утворення й юридичної особи, а також стійкі (або зростаючі) значення основних фінансово-економічних показників.

Проте в процесі господарювання суб'єкти підприємницької діяльності можуть зазнати дії різних фізичних і юридичних осіб, які несуть негативні наслідки насамперед для економічного стану підприємства. У цьому випадку виникає поняття «загроза безпеці підприємства». А. Г. Шаваєв зазначає, що «загроза безпеці – це сукупність чинників і умов, що створюють небезпеку для нормального функціонування об'єктів економіки відповідно до їх цілей і завдань». Ця проблема набуває особливої значущості в сучасних умовах господарювання в Україні, коли активізувалися процеси криміналізації економіки і, за розрахунками деяких учених, «реальна поширеність тільки злочинних пося-

гань на безпеку недержавних господарюючих суб'єктів перевищує розрахунковий зареєстрований показник у 60-65 разів» [6, с. 14].

З окресленої вище позиції, під загрозами правовій безпеці підприємства слід розуміти можливі або фактичні дії фізичних і юридичних осіб, які порушують стан правової захищеності господарюючого суб'єкта і здатні привести до економічних й інших втрат. Загрози свідомо спрямовані на отримання будь-якої вигоди від дестабілізації підприємства, посягань на її правову безпеку. Загрози, як правило, припускають порушення норм законодавства в тій або іншій галузі права – цивільного, адміністративного, кримінального і т. д.

Умовно проблему безпеки підприємства можливо розділити на дві великі категорії: категорія підприємницької безпеки – тобто врегулювання нормами права стану відсутності загроз та небезпек підприємцю та категорію загроз – тобто стану, що може призвести до негативних наслідків економічного, фінансового та інших характерів. Проаналізуємо ці категорії як невід'ємні складові правової та суспільної дійсності в Україні.

З точки зору категорії підприємницької безпеки, найбільш серйозною загрозою правовій безпеці підприємства в адміністративній та господарській сфері стала корупція, яка в Україні набула системного характеру та її наслідки, а саме:

1. Розширення «тіньової» економіки. Під тіньовою економікою зазвичай розуміють діяльність з приховування або зменшення виробниками прибутку з метою ухилення від сплати податків або невиконання інших обумовлених законом зобов'язань, а також неформальна, неофіційна діяльність підприємств, що працюють для задоволення власних потреб, або підприємств з неформальною зайнятістю (наприклад, тимчасових бригад будівельників).

Існує і так звана фіктивна економіка, коли учасники економічної діяльності вкладають засоби не стільки в реальне господарство, скільки у встановлення особливих відносин з чиновниками, в чий компетенції знаходиться ухвалення доленосних для бізнесу рішень. На цій основі й процвітає корупція.

2. Руйнування конкуренції. Наприклад, хабарництво забезпечує надання неконкурентних переваг, що підриває ринкові відносини як такі.

3. Позбавлення держави можливості забезпечувати дотримання чесних правил ринкової гри, що дискредитує саму ідею ринку й авторитету держави як арбітра і судді; впливає на проведення приватизації, зростання банкрутств; утруднює появу ефективних власників; посилює бюджетну кризу; заохочує недобросовісну конкуренцію, робить неможливим залучення не тільки закордонних, а й російських інвестицій; створює організовану злочинність як стійке суспільне явище [7, с. 89].

Отже, потрібно активізувати проведення заходів, що забезпечують належне напруження, узгодження й знаходження реальних механізмів для дії законів «Про боротьбу з корупцією», «Про поліцію», одночасно розглядання і прийняття законів «Про відповідальність за незаконні трансфертні операції», «Про регулювання лобістської діяльності в органах влади» і т. п. У зв'язку з цим, особливо актуальним є підписання Україною Страсбурзької конвенції «Про відмивання, виявлення, вилучення і конфіскації доходів від злочинної діяльності» і Європейської конвенції «Про корупцію», ухвалення Закону України «Про протидію легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом» [8, с. 67].

Для того, щоб закрити шляхи незаконного збагачення у сфері бізнесу, шахрайських операцій із населенням, «відмивання» брудних коштів, відтоку награваних капіталів за кордон, необхідно вдосконалювати фінансове, банківське, податкове, митне законодавство, підтримувати чесне підприємництво і ставити перешкоди злочинним оборудкам, підсилити державний контроль за економічною сферою в цілому. Ні в одній цивілізованій державі ринок не є безконтрольною стихією.

Формування загроз правовій безпеці підприємства у господарській сфері породжують причини, що є витокami корупції, а саме:

1. Спеціально юридичні. Порушений єдиний правовий простір на території України, включаючи й правові норми, що регулюють економічну й підприємницьку діяльність.

Правова реформа у сфері економічної безпеки вимагає чіткого розмежування повноважень між центром і регіонами у фінансовій, податковій, господарській, екологічній політиці. Таке розмежування поки не досягнуте; воно гальмується невірністю загального завдання конкретизації основ державотворення в Україні. На

юристів-правознавців чекає значний обсяг роботи, але головне залежить не від них, а від найвищих органів законодавчої і виконавчої влади, у діяльності яких виявляються відмінності інтересів Києва та регіонів.

На жаль, ні радянське, ні сучасне українське господарське законодавство ніколи не було кодифіковано в повному обсязі. Нині більшість нормативних актів складають накази й інструкції міністерств і відомств України, оскільки законами України і указами Президента врегульовані не всі господарські питання.

Ще однією тенденцією, що характеризує стан правової безпеки у сфері економіки, є збільшення порушень закону через незаконні правові акти. Наявна інформація свідчить, що серед незаконних правових актів зустрічається значна кількість нормативних актів, що різко підвищує небезпеку правопорушень в економічній сфері. Крім того, збільшення частки незаконних правових актів говорить про фальшування в господарській діяльності, звикання до порушень закону, свавілля в тлумаченні положень економічних законів, правовий егоїзм керівників комерційних структур, посадових осіб контролюючих органів і апарату виконавчої влади [2, с. 78].

2. Економічні. Помилкове гасло «Ринок сам всім править» призвело до формування агресивного, ворожого підприємницького клімату. Його створенню сприяли відсутність механізмів захисту права власності, надмірно жорстка фінансова політика і нераціональна податкова система.

Уявлення про те, що ринкова економіка діє на основі принципів саморегуляції, що вона не потребує підтримки з боку держави, державного контролю, було не стільки помилкою, скільки відволікаючим маневром певних кіл суспільства, що поставили перед собою мету взяти в обіг виробничі об'єкти. Нині час таких помилок минув, але виконавча влада загалом продовжує стояти по інший бік економіки. Тим часом економіці потрібна державна підтримка, здійснювана у відповідних формах державною управління економікою. При цьому самостійність ринку не постраждає, а господарюючі суб'єкти, знайшовши підтримку держави, відчують себе більш захищеними.

3. Фінансові. Нестійкість фінансової системи визначається станом державного бюджету і платіжного балансу країни, нормалізацією фінансових потоків і розрахункових відносин, стабільністю банківської системи і національної валю-

ти, ступенем захищеності інтересів вкладників грошових коштів у фінансові інститути, обсягом золотовалютних резервів, розвитком сучасного фондового ринку, а також зниженням державного зовнішнього боргу, забезпеченням фінансових умов для активізації інвестиційного процесу.

4. Політичні. Безпека підприємства загалом і суб'єктів ринкових відносин залежить не тільки від удосконалення економічного законодавства, правової захищеності принципів ринкової економіки, а й від політичної системи суспільства, правового характеру політичної влади. Адміністративні, контрольні, фінансові й судові ресурси держави не дозволяють їй належним чином захистити власника і виконати свої зобов'язання перед громадянами та підприємствами. Звідси закритість функціонування системи державного управління, зокрема непрозорість ухвалення економічних і фінансових рішень [9].

5. Адміністративні – виражаються в тому, що деякі державні органи влади свідомо перевищують надані їм повноваження і штучно створюють надмірно складні, непотрібні процедури вирішення юридичних питань (оформлення права власності на нерухомість, представлення податкових декларацій і т. п.).

З другого боку, «комерціалізація» державних структур виявляється в тому, що, не дивлячись на чинні заборони, посадові особи органів влади нерідко займаються підприємницькою діяльністю, входять до складу керівних органів акціонерних товариств, правління банків, рад директорів тощо. Внаслідок цього вони забезпечують лобіювання, а часто й пряму підтримку інтересів відповідних компаній, отримуючи солідну плату за надані послуги. Практика співпраці приватного капіталу і владних структур суттєво розширює можливості паразитування за рахунок держави, підвищує ступінь вразливості правової діяльності, веде до нейтралізації контрольної функції держави в економіці, у багато разів збільшує небезпеку завдання значних збитків державним і суспільним інтересам.

6. Міжнародні. Дезінтеграція економічних зв'язків між колишніми союзними республіками, глибока криза вітчизняної економіки, величезна фінансова залежність від зовнішніх кредиторів – реальність, зміна якої повинна стати завданням і зовнішньополітичних відомств. Дипломатична служба повинна перешкоджати укладанню нерівноправних угод і дискримінації

українських юридичних осіб у сфері міжнародної торговельно-фінансової діяльності. Складність економічної ситуації України при переході до ринку підсилює тиск на неї з боку міжнародної злочинності, вплив міжнародної і зарубіжної корупції. Міжнародний бізнес часто використовує корупцію як інструмент проникнення на ринок і закріплення на ньому.

Певна частина українських та іноземних підприємців орієнтуються тільки на отримання прибутку за всяку ціну. В зв'язку з цим викликає тривогу активізація протиправних операцій, пов'язаних із вивозом сировинних, енергетичних ресурсів, переказом валюти за кордон, демпінгом вітчизняних товарів і т. ін. Транснаціональна основа багатьох економічних правопорушень завдала Україні значного матеріального збитку (згортання виробництв, втрата позицій на ринку товарів, перекачування капіталу за кордон та ін.).

Одним із сфер забезпечення безпеки підприємства виступає законодавча сфера. В умовах недосконалості законодавства, яке регулює господарську і підприємницьку діяльність, потужного тиску на сферу приватного бізнесу з боку злочинних угруповань головними джерелами загроз для підприємців є такі:

протиправні посягання з боку недобросовісних конкурентів і неспроможних партнерів;

обмежена ділова практика на зовнішніх ринках;

посягання на комерційну таємницю й інтелектуальну власність;

низький професіоналізм, а у ряді випадків «продажність» персоналу;

недосконалість і суперечність підприємницького права;

організаційна слабкість механізмів узгодження інтересів держави і підприємців;

низька ефективність інституту страхування підприємницьких ризиків і відсутність кваліфікованого юридичного консультування.

З точки зору функціонування підприємства як виду суспільної і соціальної діяльності, небезпеку для підприємств, зокрема, являють такі тенденції: 1) зростання озброєності кримінальних угруповань, розповсюдження незаконного збройного бізнесу; 2) посилення терору і кримінального насильства; 3) консолідація і встановлення стійких зв'язків злочинних співтовариств на регіональному і міжрегіональному рівні; 4) легалізації «тіньових» капіталів.

Ми адекватно оцінюємо такий аспект як те, що не всі ці чинники мають суто юридичний або адміністративний характер, багато пов'язано з соціальними процесами, що відбуваються в нашому суспільстві. У цьому переліку не проведено чіткого розділу загроз за їх походженням і природою. У «чистому» вигляді, на наш погляд, зміст тих або інших чинників виокремити практично неможливо, оскільки в реальному житті юридичні процеси нерозривно переплітаються з соціально-політичними і етично-психологічними. Крім того, наведені основні загрози правовій безпеці підприємництва не вичерпують усіх проблем і вимагають подальшого аналізу.

Висновки. Отже, можливо зробити висновок про те, що правова безпека підприємства – це стан відсутності або усунення загроз охоронюваним правам і законним інтересам підприємця, забезпечуваного комплексом цілей правового характеру, що встановлюються, регулюються та охороняються нормами адміністративного права і забезпечені примусовою силою держави.

Література

1. *Загальний* нагляд прокуратури: минуле, сучасне, майбутнє / [Л. С. Давиденко, Е. М. Суботін, О. С. Черв'якова, І. В. Марочкін] // *Право України*. – 1996. – № 10. – С. 23-26.

2. *Загальна* теорія держави і права / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та ін.; за ред. В. В. Копейчикова. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 320 с.

3. *Івченко І. Ю.* Моделювання економічних ризиків і ризикових ситуацій: навч. посіб. / І. Ю. Івченко. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 344 с.

4. *Ілляшенко С. М.* Економічний ризик: навч. посіб. – 2-ге вид., доп. і перероб. / С. М. Ілляшенко. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 220 с.

5. *Беззубов Д. О.* Фінансова безпека держави як елемент національної безпеки // *Державотворення та правотворення в період реформ: питання теорії та практики: матеріали всеукраїнської наук.-практ. конф. (19-20 квітня 2012 р.)*. – К.: НАВС МВС, 2011. – С. 211-224.

6. *Адміністративне* право України: навчальний посібник / Д. О. Беззубов, В. О. Заросило, А. М. Подоляка та інші. – К.: «МП Леся», 2014. – 320 с.

7. *Каліна Е. С.* Поняття безпеки і право на безпеку, як одне з особистих прав / Е. С. Каліна // Наук. праці НАНУ. – Вип. 4. – У 3-х т. – Т. 1. – К., 2004. – 361 с.

8. *Теоретичні основи безпеки: розвиток і становлення: монографія* / Заросило В. О., Беззубов Д. О., Подоляка С. А. та інші. – К.: МП «Леся», 2013. – 180 с.

9. *Капустин М. П.* Есть ли законность «калужская» и «казанская»? / М. П. Капустин, В. В. Лазарев – М.: Знание, 1990. – 64 с.

10. *Беззубов Д. О.* Суспільна безпека (організаційно-правові засади забезпечення): монографія / Д. О. Беззубов. – К.: «МП Леся», 2013. – 452 с.

Д. А. Беззубов

Правовая безопасность предприятия в Украине (хозяйственно-правовой аспект)

Статья посвящена проблеме правовой безопасности предпринимательской деятельности в Украине в современных условиях. Проанализированы административный аспект обеспечения предпринимательства как разновидности общественной деятельности. Определены составляющие категории безопасности и угроз и опасностей в предпринимательской сфере. Предложены пути законодательного, социального и экономического совершенствования предпринимательства в Украине.

Ключевые слова: предпринимательство, безопасность, угроза, опасность, административная сфера.

D. Bezzubov

The legal security of business in Ukraine

The article deals with the legal security of business activities in Ukraine in modern terms. Analysis of the administrative aspects of entrepreneurship as a form of social activity. The composition and category of security threats and risks in the business sector. The ways of the legal, social and economic improvement of business in Ukraine.

Key words: business, security, threat, danger, administrative spheres.